

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ ЗЕРНОМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ

INTERNATIONAL GRAIN TRADE: CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS FOR UKRAINE

УДК 339.5:633.11(477)

<https://doi.org/10.32843/infrastruct45-5>

Савченко Т.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління бізнесом
Одеська національна академія харчових
технологій

Константинова Т.В.

к.е.н., старший викладач кафедри
управління бізнесом
Одеська національна академія харчових
технологій

Savchenko Tetyana

Odessa National Academy
of Food Technologies

Konstantynova Tetyana

Odessa National Academy
of Food Technologies

Статтю присвячено аналізу сучасного стану розвитку та перспектив України на світовому ринку зерна. Проаналізовано тенденції світового ринку зерна (виробництво, пропозицію, споживання та перехідні запаси). Визначено, що ці тенденції характеризуються для України як позитивні. За результатами аналізу структури експорту зерна серед провідних експортерів лідером за експортом пшениці є ЄС, лідером за експортом фуражного зерна та кукурудзи – США. Прогнозується зростання глобального експорту зерна на 7 млн т. Виявлено та деталізовано тенденції розвитку ринку зерна в розрізі трьох найпоширеніших зернових культур: пшениці, фуражного зерна і кукурудзи. Охарактеризовано тенденції зовнішньої торгівлі зерновими культурами та її значення у зовнішній торгівлі України, а також позицію України у світовій торгівлі зерновими культурами. Визначено вплив таких чинників, як розмір посівних площ та врожайність, на обсяг вирощування зернових культур. Запропоновано концептуальну модель управління експортом зернових культур для України в розрізі стратегічного, тактичного та операційного рівнів.

Ключові слова: міжнародна торгівля, світова торгівля, споживання, пропозиція, експорт, ринок зерна, зернові культури, концептуальна модель управління експортом зерна.

Стаття посвящена анализу современного состояния развития и перспектив

Украины на мировом рынке зерна. Проанализированы тенденции мирового рынка зерна (производство, предложение, потребление и переходные запасы). Определено, что эти тенденции характеризуются для Украины как позитивные. По результатам анализа структуры экспорта зерна среди ведущих экспортеров лидером по экспорту пшеницы является ЕС, лидером по экспорту фуражного зерна и кукурузы – США. Прогнозируется рост глобального экспорта зерна на 7 млн т. Выявлены и детализированы тенденции развития рынка зерна в разрезе трех самых распространенных зерновых культур: пшеницы, фуражного зерна и кукурузы. Охарактеризованы тенденции внешней торговли зерновыми культурами и ее значение во внешней торговле Украины, а также позиция Украины в мировой торговле зерновыми культурами. Определено влияние таких факторов, как размер посевных площадей и урожайность, на объем выращивания зерновых культур. Предложена концептуальная модель управления экспортом зерновых культур для Украины в разрезе стратегического, тактического и операционного уровней.

Ключевые слова: международная торговля, мировая торговля, потребление, предложение, экспорт, рынок зерна, зерновые культуры, концептуальная модель управления экспортом зерна.

The article is devoted to the analysis of the current state of development and prospects for Ukraine on the world grain market. The tendencies of the world grain market (production, supply, consumption and transitional stocks) are analyzed. It is determined that these tendencies are characterized for Ukraine as positive. According to the analysis of the structure of grain exports among the leading exporters, the leader in the wheat exports is the EU (16.43%), the leader in the export of feed grain – the United States (36.57%) and corn (43.78%). The increase in cereals will be due to countries with favorable geographical conditions, but negative factors such as limited land and limited water resources will play a role. Projected growth in global grain exports by 7 million tons. In the 2018/2019 marketing year, Ukraine has put 49.7 million tons on the world market, compared to 2017/18 MY growth was 26.1%. Discovered and detailed trends in the development of the grain market in terms of the three most common cereals: wheat, feed grain and corn. The tendencies of foreign trade in grain crops and its importance in the foreign trade of Ukraine, as well as the position of Ukraine in the world trade in grain crops are described. Every year in Ukraine, the volume of the grain exports increases, but the quantity and quality of the grain going to the world market does not always meet the expectations of buyers. The influence of such factors as the size of sown areas and yield on the volume of the grain growing is determined. According to the analysis, it is obvious that the growth of gross grain harvest is due to increased sown areas and increased yields: in 2019, gross grain harvest was increased by 7.26%, while sown area increased by 3.23%, and yields of 3.59%. A conceptual model of the grain exports management for Ukraine in terms of strategic, tactical and operational vision is proposed. Based on the analysis of the factors and processes affecting the level of grain exports to Ukraine, built a conceptual model of structures on three levels (strategic, tactical and operational) and allows us to generalize basis for our scorecard as regulatory functions realize the potential of Ukraine in the export of cereals.

Key words: international trade, world trade, consumption, supply, grain market export, grain crops, conceptual model of grain export management.

Постановка проблеми. Розбудова національної соціально орієнтованої ринкової економіки та її інтеграція до світового економічного простору щільно пов'язані з проблемами міжнародної торгівлі країни, що є вагомим складником у формуванні економічної безпеки. Ураховуючи позитивні тенденції експорту зернових культур за останні роки, можна стверджувати, що Україна поступово зміцнює свої позиції на світовому ринку, тому дослідження тенденцій та чинників впливу на розвиток міжнародної торгівлі зерном набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість стабільного функціонування ринку зерна для сталого розвитку економіки держави зумовлює інтерес вітчизняних науковців до досліджень із цього напрямку. Вивчення наукової літератури з питань розвитку зернового ринку дало змогу встановити, що дослідники О.В. Боднар [1] та Н.Є. Голомша [2] значну увагу приділяють проблемам цінового механізму ринку зерна в сучасних умовах; інструменти державного регулювання ринку зерна розглядаються в роботах В.А. Мамчур

[3] та І.В. Кобути [4]; Ю.Я. Лузаном [5] визначено чинники, що впливають на формування пропозиції зерна.

Відзначаючи цінність результатів досліджень науковців, необхідно зазначити, що чимало питань щодо формування моделі управління експортом зернових культур у сучасних умовах залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу тенденцій міжнародної торгівлі зерном визначити перспективи України стосовно експорту зерна на світовому ринку та сформулювати модель управління експортом зернових культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом суттєво зросли попит та пропозиція на зернові культури, що, своєю чергою, спричинило позитивні тенденції у світовій торгівлі зерном та безпосереднє зростання експорту зернових культур. Розвиток міжнародної торгівлі агропродукцією дає змогу сподіватися на подальший розвиток аграрного сектору та зростання доходів аграріїв.

Проаналізуємо тенденції світового ринку зерна (виробництво, пропозицію, споживання та перехідні запаси) у табл. 1.

Згідно з прогнозами Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization – FAO), на 2019/2020 МР порівняно з 2015/2016 МР планується підвищення всіх розглянутих показників у межах від 4,6% (виробництво) до 6,1% (споживання), що, безумовно,

характеризує тенденції цього маркетингового року як позитивні.

Світове виробництво зерна має загалом позитивні тенденції за останні десять років, що свідчить про здатність задовольнити потреби попит на продукти зернового виробництва навіть за очікуваного у найближчі 20 років щорічного збільшення населення планети на 80 млн осіб, але збільшення вирощування зернових культур відбуватиметься за рахунок країн зі сприятливими географічними умовами [7, с. 126]. На цей процес впливають і негативні чинники, такі як обмеженість земельних площ та обмеженість водних ресурсів.

Прогнозується відновлення глобальної пропозиції пшениці у 2019/20 рр., що обґрунтовується стійкими низькими міжнародними цінами на початку року та прогнозним обсягом близько 765,0 млн т.

Прогноз FAO щодо світового виробництва пшениці на 2019 р. підтверджує попередній прогноз значного зростання порівняно з 2018 р. як нового рекорду. Очікуване відновлення виробництва в Росії та ЄС становитиме основну частину річного зростання у світовому виробництві. Однак набагато більші врожаї, ніж минулого року, також передбачено в інших топ-виробництвах країни, включаючи Україну та Сполучені Штати [8].

Розглянемо прогнози експорту в розрізі основних експортерів за версією Департаменту сільського господарства США (United States Department of Agriculture – USDA) у табл. 2 [6].

Таблиця 1

Аналіз світового ринку зерна, млн т [6]

Показники	Маркетинговий рік					Відхилення 2015/2016 МР до 2019/2020 МР, %
	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020 (прогноз)	
Виробництво	2567	2663,7	2702,7	2652,6	2685,4	104,6
Пропозиція	3349,7	3454,4	3535,3	3523,9	3540,8	105,7
Споживання	2553,4	2618,8	2657,3	2681	2708,2	106,1
Експорт	393	406,2	422,3	406,8	415,1	105,6
Перехідні запаси	790,7	832,7	871,3	855,3	828,1	104,7

Таблиця 2

Аналіз експорту зерна у розрізі провідних експортерів у 2019/2020 МР

Країни	Пшениця		Фуражне зерно		Кукурудза	
	млн т	%	млн т	%	млн т	%
Аргентина	14	8,52	36,31	23,2	33,5	26,91
Австралія	12,5	7,61	6,17	3,96	немає даних	-
Канада	24	14,6	5,46	3,5	1,5	1,2
ЄС	27	16,43	8,36	5,35	2	1,61
Казахстан	7,5	4,56	немає даних	-	немає даних	-
РФ	34,5	21	10,59	6,78	5	4,02
США	25,86	15,73	57,25	36,57	54,51	43,78
Україна	19	11,55	32,39	20,64	28	22,48
Всього	164,36	100	156,53	100	124,51	100

За результатами аналізу структури експорту зерна серед провідних експортерів ми бачимо, що лідером за експортом пшениці є ЄС (16,43%), лідером за експортом фуражного зерна – США (36,57%) і кукурудзи (43,78%). Але варто відзначити, що замість очікуваного зростання глобального експорту у 10 млн т зараз прогнозують зростання у 7 млн т.

У 2018/19 маркетинговому році Україна поставила на світовий ринок 49,7 млн т, порівняно з 2017/18 МР зростання становило 26,1%, у 2016/17 МР поставка зерна становила 43,8 млн т. При цьому експорт пшениці знизився майже на 9% порівняно з попереднім маркетинговим роком і становив 16 млн т. Своєю чергою, ячменю експортували менше на 19%, на 3,6 млн т, кукурудзи – більше в 1,6 рази, до майже 30 млн т [9].

У 2018 р. частка зерна у структурі експорту України становила 14,8%, тобто за реалізацію зернових культур отримали на 1,2 млрд дол. більше порівняно з минулим періодом [9].

У 2019/20 МР експорт зерна може збільшитися на 7,3% порівняно з попереднім маркетинговим роком і сягнути майже 51 млн т. Українці (за населення 42 млн осіб) споживають лише 5 млн т продовольчої пшениці, всього зернових – 17–18 млн т. Тому коли виробництво зерна в Україні досягає 70 млн т, то фактично експорт може становити 50 млн т [9].

За результатами аналізу експорт товарів і послуг за підсумками 2019 р. збільшився на 11,2% (+6,4 млрд дол.) порівняно з показниками 2018 р. та становив 63,7 млрд дол.; експорт товарів збільшився на 5,8% (+2,7 млрд дол.) і становив 50,1 млрд дол. Збільшення обсягів експорту товарів пов'язано зі значним зростанням експортного постачання продукції АПК та харчової промисловості – на 3,5 млрд дол. (+19,0%), у тому числі зернових культур – на 2,4 млрд дол. (+33,1%) [10].

Зростання обсягів виробництва зерна і, як наслідок, експорту може значно поліпшити позицію України на світовій арені. Така позитивна тенденція, без сумнівів, покращить економічні показники країни, адже значна частина експортної виручки є заслугою аграрного комплексу [11].

Заслуговує на увагу і відсоток експорту зернових культур по відношенню до виробництва в Україні у 2019/20 МР (табл. 3). За результатами

аналізу ми бачимо, що значний відсоток зернових культур Україною експортується, що свідчить про потенціал країни на світовому ринку торгівлі зерном.

Із кожним роком в Україні обсяги експорту зернових культур зростають. Але кількість не завжди означає якість: збільшується і кількість скарг від іноземних покупців.

Розглянемо динаміку співвідношення обсягів вирощування зернових культур порівняно з розмірами посівних площ та врожайністю у табл. 4 [11].

За результатами проведеного аналізу видно, що зростання валового збору зерна відбувається як за рахунок збільшення посівних площ, так за рахунок збільшення врожайності: у 2019 р. валовий збір зерна було збільшено на 7,26%, при цьому посівна площа зросла на 3,23%, а врожайність – на 3,59%.

На основі розглянутих світових тенденцій міжнародної торгівлі зерном і враховуючи важливість експорту зернових культур для економіки України пропонуємо концептуальну модель управління експортом зернових культур (рис. 1).

На стратегічному рівні концептуальна модель управління експортом зернових культур в Україні включає планування та організацію експорту, управління конкурентними перевагами та контроль над експортом зернових культур (виробничий, економічний та логістичний аспекти).

Тактичний рівень управління експортом зернових культур в Україні оснований на регулюванні державної політики в галузі експорту зерна (обмеження та підтримка), дослідженні стану конкуренції на ринку торгівлі зерна (кількість гравців, пропозиція та споживання), контроль над світовими цінами на зернові культури, якість зерна (відповідність якості вирощуваного зерна державним та світовим стандартам).

Операційний рівень управління експортом передусім спрямований на планування та контроль обсягів валового збору зернових культур та врахування чинників, що в кінцевому підсумку формують якість зерна.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз динаміки міжнародної торгівлі зерном виявив позитивні тенденції розвитку світового ринку торгівлі зерном та значний потенціал України як важливого гравця на цьому ринку.

Таблиця 3

Співвідношення експорту та виробництва зернових культур в Україні у 2019/20 МР [6]

Зернові культури	Виробництво	Експорт	Співвідношення експорту до виробництва, %
Пшениця	29	19	65,52
Фуражне зерно	43,55	32,39	74,37
Кукурудза	34	28	82,35

Джерело: складено автором

Спостерігається стійке збільшення споживання та експорту зернових культур з останні десяти років у межах від 4% до 6%. Відсоток експорту

зернових культур до виробництва в Україні становить понад 50%. Збільшення обсягів виробництва зернових культур відбувається як за рахунок

Рис. 1. Концептуальна модель управління експортом зернових культур в Україні

Джерело: складено автором

Таблиця 4

Аналіз динаміки співвідношення обсягів вирощування зернових культур порівняно з розміром посівних площ та врожайністю

Роки	Обсяг виробництва (валовий збір), тис т	Зміни до попереднього року, %	Уточнена посівна площа, тис га	Зміни до попереднього року, %	Урожайність, ц з 1 га зібраної площі	Зміни до попереднього року, %
2010	39271		15090		26,9	
2011	56747	144,45	15724	104,20	37,0	137,55
2012	46216	122,79	15449	95,31	31,2	84,32
2013	63051	136,42	16210	104,93	39,9	127,89
2014 ¹	63859	101,28	14801	91,31	43,7	109,52
2015 ¹	60126	94,15	14739	99,58	41,1	94,05
2016 ¹	66088	109,92	14401	97,71	46,1	112,17
2017 ¹	61917	93,69	14624	101,55	42,5	92,19
2018 ¹	70057	113,15	14839	101,47	47,4	111,53
2019 ¹	75143	107,26	15318	103,23	49,1	103,59

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено автором

збільшення посівний площ, так і за рахунок збільшення врожайності. На основі аналізу чинників та процесів, що впливають на рівень експорту зерна Україною, запропоновано концептуальну модель, яка структурує їх за трьома рівнями (стратегічним, тактичним та операційним) та дає змогу узагальнити підстави для формування системи показників як регуляторної функції реалізації потенціалу України в галузі експорту зернових культур.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боднар О.В. Формування цінових тенденцій на зерновому ринку України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2010. Вип. 154.1. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_154_1/10bov.pdf (дата звернення: 30.06.2020).
2. Голомша Н.Є. Конкуренентоспроможність зернових на аграрному ринку. *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 83–87.
3. Мамчур В.А. Інституції державного регулювання ринку зерна в Україні. *Економіка АПК*. 2010. № 2. С. 55–60.
4. Кобута І.В. Державна політика регулювання цін та аграрних ринків у 2009 році: дотримання зобов'язань перед СОТ. *Облік і фінанси АПК*. 2009. № 4. С. 170–176.
5. Лузан Ю.Я. Збалансованість попиту та пропозицій на продовольчому ринку України. *Економіка АПК*. 2011. № 8. С. 27–36.
6. Прогноз: врожайність всіх зернових у світі складе рекордні 2156 млн тонн. URL : <https://landlord.ua/news/prohnoz-vrozhainist-vsikh-zernovykh-u-sviti-sklade-rekordni-2156-mln-tonn/> (дата звернення: 30.06.2020).
7. Кушнір Н.О., Славич М.М. Сучасні тенденції розвитку України на світовому ринку зерна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 29. С. 125–128.
8. Food Outlook – Biannual Report on Global Food Markets : вебсайт. URL : <http://www.fao.org/3/CA6911EN/CA6911EN.pdf> (дата звернення: 30.06.2020).
9. Експортні рекорди зерна : вебсайт. URL : <https://ambarexport.ua/blog/export-records-of-grain> (дата звернення: 30.06.2020).
10. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2019 році. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f65c0ef7-6705-4c45-a7009781528a2209&title=DovidkazovnishniaTorgivliaUkrainiTovaramiTaPoslugamiU2019-Rotsi> (дата звернення: 30.06.2020).
11. Державна служба статистики України : вебсайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 30.06.2020).

REFERENCES:

1. Bodnar O.V. (2010) Formuvannja cinovukh tendencij na zernovomu runku Ukrainu. [Forming of price tendencies is at the grain-growing market of Ukraine]. Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kujiv, no 154.1: web-site. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_154_1/10bov.pdf (accessed: 30 June 2020) (in Ukraine).
2. Golomsha N.J. (2009) Konkurentospromonistj zernovukh na agrarnomu runku. [Competitiveness of grain in the agricultural market]. Economics of agro-industrial complex. Kujiv, no. 12, pp. 83-87.
3. Mamchur V.A. (2010) Instituticii derzhavnogo reguljuvannja zerna v Ukraini. [Institutions of state regulation of the grain market in Ukraine]. Economics of agro-industrial complex. Kujiv, no. 2, pp. 55-60.
4. Kobuta I.V. (2009) Derzhavna polituka reguljuvannja cin ta agrarnukh runkiv u 2009 roci: dotrimannja zobov'язanj pered SQT. [State policy of price and agricultural markets regulation in 2009: compliance with WTO obligations]. Accounting and finance of agro-industrial complex. Kujiv, no. 4, pp. 170-176.
5. Luzan j.j. (2011) Zbalansovanistj poputu nf propzucij na prodovoljshomu runku Ukrainu. [Balance of supply and demand in the food market of Ukraine]. Economics of agro-industrial complex. Kujiv, no. 8, pp. 27-36.
6. Prohnoz: vrozhajnistj vsikh zernovukh u sviti sklade rekordni 2156 mln tonn. [Forecast: the yield of all grains in the world will be a record 2156 million tons]: web-site. Available at: <https://landlord.ua/news/prohnoz-vrozhainist-vsikh-zernovykh-u-sviti-sklade-rekordni-2156-mln-tonn/> (accessed: 30 June 2020) (in Ukraine).
7. Kushnir N.O., Slavuch M.M. (2017) Suchasni tendenciji rozvutku Ukrainu na svitovomu runku zerna. [Current trends in Ukraine's development on the world grain market]. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Uzhhorod, no. 29, pp. 125-128.
8. Food Outlook – Biannual Report on Global Food Markets: web-site. Available at: <http://www.fao.org/3/CA6911EN/CA6911EN.pdf> (accessed: 30 June 2020).
9. Eksportni rekordu zerna. [Grain export records]: web-site. Available at: <https://ambarexport.ua/blog/export-records-of-grain> (accessed: 30 June 2020) (in Ukraine).
10. Dovidka "Zovnishnja torgivlja Ukrainu tovramu ta poslugu u 2019 rotsi". [Reference "Foreign trade of Ukraine in goods and services in 2019"]: web-site. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f65c0ef7-6705-4c45-a7009781528a2209&title=DovidkazovnishniaTorgivliaUkrainiTovaramiTaPoslugamiU2019-Rotsi> (accessed: 30 June 2020) (in Ukraine).
11. Derzhavna sluzhba statistuku Ukrainu. [State Statistics Service of Ukraine]: web-site. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 30 June 2020) (in Ukraine).